

Geen besnijdenis, toch vrouw

ALTERNATIEF RITUEEL IN KENIA

'Those are bad traditions. They need to change,' zei president Obama over meisjesbesnijdenis aan het eind van zijn bezoek afgelopen zomer aan Kenia. Eén op de vier meisjes in het land wordt nog altijd besneden. Bij het Maasai-volk is dat zelfs drie op de vier. Maar nu is er een revolutionair alternatief ritueel.

Besnijdenis is een eeuwenoud ritueel dat vermoedelijk via de Egyptenaren is verspreid. De bedoeling is van een meisje een echte vrouw te maken door haar mannelijke deel,

de clitoris (bij een man groeit dit uit tot eikel), weg te snijden. Van jongens worden echte mannen gemaakt door de voorhuid, die de eikel verstopt, weg te snijden.

Drie dagen voor de ceremonie krijgen de meisjes les in wat het betekent om vrouw te zijn

Vlak voor de slinger van dansende Maasai-meisjes onze kant op beweegt, vormt zich een haag van mannen bij de ingang van de manyata, een nederzetting van tijdelijke hutten opgetrokken uit takken en koemest. Jonge krijgers, morans, gehuld in felrode geruite shuka's en sandalen van autobanden, stoten hun traditionele polyfone opzweepende keelklanken uit, terwijl ze hun stokken als een ereboog boven de meisjes houden. Aan hun riemen een zwaard en knuppel, naast hun iPhone. De stamoudsten zwaaien met gnoe-staarten, gedoopt in melk, om de meisjes te zegenen en te verwelkomen nu ze als vrouw de kraal betreden. 'Ngai, 'Ngai – god zegen je.

Dit besnijdenisritueel voeren de Maasai al eeuwenlang zo uit. Het is de belangrijkste ceremonie in het leven van een meisje: nu is ze vrouw, nu kan ze vrouwen en kinderen krijgen.

Maar er is deze keer in de manyata nabij Loitokitok in het zuiden van Kenia één groot verschil. De meisjes die nu met rood-blauwe jurken, opwippende kralenkragen en hoofdtooi de omheining binnen dansen, zijn niet door een vroedvrouw met een scheermes bewerkt. Ze doorlopen een alternatieve *rite de passage*, die in alles lijkt op de oude, maar dan zonder de besnijdenis zelf. Liefst een kleine duizend meisjes doen deze keer mee, een record. Een kleine revolutie zelfs.

Hoewel vrouwenbesnijdenis, ofwel *female genital mutilation* (fgm), sinds 2011 in Kenia is verboden, wordt nog altijd van ruim 20 procent van de Keniaanse vrouwen de clitoris en vaak delen van de schaamlippen weggesneden, met alle desastreuze

gevolgen van dien: van verbloedingen, hiv, fistels en infecties, tot pijnlijke seks en moeizame bevallingen. Onder Maasai is dat volgens het *Kenya Demographic Health Survey* zelfs 73 procent. Niet voor niets riep president Barack Obama bij zijn historische bezoek aan Kenia afgelopen zomer het land op om een eind te maken aan dit barbaarse gebruik. *'Those are bad traditions. They need to change.'*

Een week voor de ceremonie nog wordt zo'n 300 kilometer verderop in het ziekenhuis van Samburu de 14-jarige Jacinta binnengebracht, die na haar besnijdenis dreigt dood te bloeden. Haar ouders hebben haar voor de ingang van het hospitaal gedumpt, bang als ze zijn om gevangenisstraf te krijgen als ze haar naar binnen begeleiden. Jacinta redt het, maar vaker komt hulp te laat.

Al sinds de jaren dertig van de vorige eeuw proberen missionarissen de Maasai daarom van dit gebruik af te krijgen. Zonder veel succes. En vanaf de jaren zeventig werden er meerdere pogingen ondernomen om dan maar een vervangend ritueel te bedenken. Maar de Maasai hadden er geen oren naar. Tot nu. Sinds Amref Flying Doctors in 2007 in deze regio over fgm begon, lijkt het aantal dat kiest voor het alternatief nu te groeien. De teller staat op zo'n achtduizend meisjes. Wat is er veranderd? Waarom slaat het nu wel aan?

EERST NAAR SCHOOL

Twee dagen voor hun inwijding zitten de meisjes, hoewel het zomervakantie is, in de ouderwetse schoolbanken gepropt van de Rombo Girls Primary

Moran, jonge krijgers, dansen hun traditionele 'sprongdans'

School. Achter het gebouw staan moeders op een open vuur grote pannen rijst, kool en geitenvlees te koken voor de lunch. Binnen vraagt de lerares: 'Wat zijn de nadelen van fgm?' Een meisje in een rode jurk staat op en murmelt timide: 'Je kunt doodbloeden?' *'Right, wat nog meer?'*

'Moeilijkheden bij de bevalling?' De meisjes blijven vóór het alternatief inwijdingsritueel drie dagen en nachten op school en krijgen les over wat het betekent om vrouw te worden; over seks, voortplanting en gezondheid, maar ook over mensen- en kinderrechten (*'You have the right to express yourself,'* scanderen jongere kinderen in een klaslokaal ernaast. *'You have the right to say no!'*).

Vroeger werden ze ook als groep afgezonderd en kregen ze wijze lessen van hun tantes en moeders. Het is volgens Peter Nguura, die binnen Amref verantwoordelijk is voor het alternatieve ritueel in Kenia de oorzaak van het succes. 'We hebben alle onderdelen van het besnijdenisritueel behouden, behalve de besnijdenis zelf, maar die wel gemoderniseerd.'

Makkelijk was dat niet, want van die besnijdenis hangt voor de Maasai veel af. Alleen een besneden meisje kan uitgehuwelijkt worden, waar de familie een bruidsschat, de sociale zekerheid voor de familie, voor ontvangt. Vandaar dat Amref, toen het in 2009 over een alternatief ritueel begon, de Maasai in contact bracht met de stam uit het Samburu-reservaat, waar ze al bezig waren met een alternatief. 'We wilden ze niets opleggen, omdat zoveel onderdelen van hun levenswijze zijn verbonden met het besnijdenisritueel,' aldus Nguura.

Op het jaarlijkse forum, waar de stamoudsten van alle Maasai-groepen in Kenia en Tanzania bijeenkomen, gaven ze alleen voorlichting. Over hiv en aids, maar ook over de oorzaken van de hoge moedersterfte. Ze probeerden uit te leggen dat die verband hield met de jonge leeftijd van de moeders, en met hun besnijdenis. En ze zorgden ervoor dat krachtige vrouwen en mannen uit de gemeenschap de boodschap gingen uitdragen. Moeders

Hoewel verboden wordt in Kenia nog altijd 20 procent van de vrouwen besneden, onder Masaai-vrouwen zelfs 73 procent

zoals Annastasia Mashidana (37), of *peer educator* Nice Nailantei Leng'ete (24), of de leider van de vierduizend morans, Joseph Toret (24).

Mashidana verkoopt in het dagelijks leven op de markt wat zelfverbouwde groente en is moeder van vijf jongens en een meisje. Een keer per week gaat ze met andere moeders praten. 'Ik begin vaak helemaal niet over *the cutting*. Mijn belangrijkste boodschap aan die moeders is: laat je meisjes naar school gaan. Meisjes die besneden worden gaan meestal direct van school. Ik zeg: doe *the cutting* later. Ze zijn nog zo jong. Maar ik weet: als meisjes eenmaal opgeleid en mondig zijn zullen ze fgm niet meer accepteren.'

Volgens het gezondheidsrapport is er inderdaad een verband tussen opleiding en fgm: 58 procent van de →

Rituele dans tijdens de ceremonie

Keniaanse vrouwen zonder opleiding is besneden, tegen 12 procent van de vrouwen die de middelbare school hebben afgemaakt. 'Ik probeer duidelijk te maken dat als ze kunnen studeren, dat veel meer oplevert dan nu een bruidsschat van veertig koeien.'

Haar eigen besnijdenis herinnert ze zich als een duistere nachtmerrie. 'Er waren vier vrouwen die me in bedwang hielden. Ik herinner me het mes, de helse pijn. Dat ze daarna allemaal met olie en bladeren eroverheen gingen zitten wrijven. Als medicijn. En dat je niet mocht huilen. Dat ging mijn dochter nooit meemaken.'

Nice Nailantei Leng'ete vluchtte tot twee keer toe om aan de besnijdenis te ontkomen. 'Omdat mijn ouders stierven toen ik 8 was, zat ik op kostschool, waar ik in contact kwam met meisjes uit andere stammen. Die waren vaak helemaal niet besneden. Ik wist dus dat het anders kon. Ik had in mijn boma vroeger een meisje bijna zien doodbloeden. Ze laten je als jong kind toekijken om je erop voor te bereiden. Die besneden meisjes verdwenen uit de klas, omdat ze daarna meestal snel worden uitgehuwelijkt aan oude mannen. Maar ik wilde op school blijven. Ik was vastbesloten dat ik het niet ging laten gebeuren.'

Uiteindelijk kreeg ze haar grootvader zover dat de besnijdenis werd uitgesteld, zodat ze naar de middelbare school kon. Terug in de gemeenschap werd ze met de nek aangekeken. 'Ik was een slecht voorbeeld voor andere meisjes, moeders spraken schande over mij en hitste hun kinderen tegen me op.'

Tot Amref in de boma op zoek bleek naar meisjes die opgeleid waren. Ze was de enige. Inmiddels heeft

ze bijna een heldenstatus. Ze is een van de *peer educators* van Amref, maar heeft ook internationaal de aandacht getrokken. Ze sprak op TEDx en bij het Clinton Global Initiative, een jaarlijkse congres over oplossingen voor wereldproblemen, georganiseerd door de Clintons.

Toch is de community-gedreven aanpak van die Amref voorstaat het hele verhaal. Het helpt dat nu ook de leider van de moran-krijgers, een boomlange maar tamelijk onopvallende jongeman met een glitterkralen-shuka, bij de ceremonie is en zich openlijk tegen fgm heeft uitgesproken. Joseph Toret lacht

'Ik probeer duidelijk te maken dat studeren meer oplevert dan nu een bruidsschat van veertig koeien'

geheimzinnig bij de vraag waarom hij dat heeft gedaan: 'Zal ik haar het geheim vertellen?,' vraagt hij geamuseerd aan de mannen om zich heen. 'Je hebt beter seks met een onbesneden vrouw.' Om er snel aan toe te voegen dat het natuurlijk ook is omdat er allerlei gezondheidsrisico's aan kleven. Afwezig legt hij even zijn hand op het gebogen hoofd van een vrouw die hem komt begroeten, de manier voor vrouwen en kinderen om respect aan mannen te betuigen.

De Amref-aanpak valt ook in vruchtbare bodem. Afrika is aan het veranderen. Antropoloog Marinka Wijngaard deed drie maanden veldonderzoek naar

Demonstratie Dat er nog veel weerstand overwonnen moet worden, bleek uit het protest vorig jaar in Kaijado, waar zo'n 2.500 vrouwen de straat op gingen om te demonstreren tegen het verbod op fgm.

Armoede Hoewel de Keniaanse economie dit jaar met 6 procent groeit, leeft de helft van de Kenianen van minder dan een dollar per dag, en daarmee onder de armoedegrens.

Links: Nice Nailantei Leng'ete wist aan besnijdenis te ontkomen en is nu ambassadeur voor het alternatieve ritueel
Boven: meisjes wachten buiten de kraal tot de ceremonie begint

het alternatieve ritueel bij de Maasai en concludeert dat de globalisering van grote invloed is. 'Tradities zoals besnijdenis worden nu anders ervaren dan een paar jaar geleden. Uit ons onderzoek blijkt dat het in toenemende mate gezien wordt als een 'proces' in plaats van als een 'moment'. Maasai zijn ook steeds meer in contact met andere Maasai-gemeenschappen en andere bevolkingsgroepen en toeristen.' Ook dat beïnvloedt hun gewoontes en gebruiken.

Zelfs hier in de rurale gebieden van Kenia is die globalisering zichtbaar. De savanne waar nu nog giraffen langs de weg deinen of een kudde zebra's oversteekt, wordt richting Nairobi doorbroken door bouwputten geflankeerd door banieren met Chinese karakters. Hier bouwt China aan een treinrails. Tussen de primitieve boma-hutten verrijst ook steeds vaker een stenen villa met een hek erom. Kenia heeft volgens de Wereldbank een van de snelst groeiende economieën van Oost-Afrika. En dat heeft invloed op de verdeling en het gebruik van grond, hetgeen bijna altijd uitdraait op minder weidegrond voor de half-nomadisch levende Maasai.

Volgens Marcel Rutten van het Africa Studiecentrum die al zo'n dertig jaar Maasai onderzoekt, beseffen ze daardoor ook dat hun leefwijze zwaar onder druk staat. Scholing wordt er, net als in de rest van Kenia, gezien als de oplossing. En dat is precies wat Amref als alternatief aanbiedt: ban fgm en laat meisjes in plaats daarvan naar school gaan. 'Door die scholing ontstaat bij de Maasai een soort tussenlaag,' zegt Rutten. 'Vroeger lag alle macht in de gemeenschap bij de *council of elders*. Nu is er door scholing →

Grace Nadupoi:
'Wij zeggen nee tegen fgm'

Links: Annastasia Mashidana is een van de betrokken moeders
Onder: Peter Nguura van Amref
Rechts: meisjes tijdens het feest

‘Vrouwen hebben traditioneel de status van een kind, maar er is steeds meer respect voor opgeleide meisjes’

een laag ontstaan van hoogopgeleide Maasai, die invloedrijke posities bekleden in de Keniaanse samenleving, waardoor ze ook in de clan meer aanzien krijgen. En dat geldt ook voor geschoolde meisjes, merkt hij. ‘Vrouwen hebben traditioneel de status van een kind. Kijk maar hoe ze mannen, ter begroeting hun gebogen hoofd aanbieden, net als kinderen doen bij volwassenen. Vrouwen hebben nauwelijks bezit, en niets te zeggen. Maar er is steeds meer respect voor opgeleide meisjes.’

Naar Shiluni Shirim (11) bijvoorbeeld, een van de meisjes die het alternatieve ritueel ondergaat, werd duidelijk geluisterd. Ze ‘leerde’ haar moeder dat fgm ‘*a bad thing*’ was, vertelt ze. ‘Mijn moeder is niet opgeleid. Ze was zich er als meisje niet van bewust dat het verkeerd was. Maar nu ondersteunt ze me en is blij voor me.’ Daardoor worden vrouwen volgens Rutten ook mondiger.

De razendsnelle opkomst van de mobiele telefoon is zeker ook van invloed. Tweederde van de inwoners in Afrika ten zuiden van de Sahara heeft nu een gsm, zo’n 30 procent een smartphone. Dat betekent toegang tot informatie en toegang tot geldzaken. Het Keniaanse telecombedrijf Safaricom ontwikkelde ’s werelds eerste grootschalige applicatie voor tele-

fonische geldoverboekingen, waardoor driekwart van de bevolking toegang heeft tot financiële services waar dat in 2005 nog geen 5 procent was. Rutten: ‘Afrika is in een razend tempo aan het veranderen.’

Grace Nadupoi (12) is trots dat ze het alternatieve ritueel heeft gedaan, samen met drie andere meisjes uit haar klas. Ze zet haar knalgele plastic zonnebril zelfverzekerd op haar hoofdtooi.

En de andere klasgenoten? ‘Die worden waarschijnlijk wel gewoon besneden,’ zegt Grace.

Is dat niet moeilijk voor haar? Voelt ze zich nu niet anders? ‘Nee!’, roept ze samen met haar vriendin. En ze gooien er meteen een leus tegenaan: ‘Wij willen nee zeggen tegen fgm!’

In het midden van de kraal danst de laatste groep meisjes van die middag, terwijl ze het eeuwenoud aandoende diatonische motiefje van de voorzangster nazingen: ‘*Kumok irperet loyo/ negilic lijo/ emvrata oo ndoiije/ kiama oongera*’.

Maar ook hier is de verandering ingezet, blijkt uit de vertaling: ‘We verzetten ons tegen pijnlijke culturele praktijken als fgm en kindhuwelijken.’

De roepzang is nog altijd even pulserend en uitdagend: een voor een sluiten de prominenten zich bij de meisjes aan, en wordt het ritueel bijna een vrolijke demonstratie tegen fgm. ■

■ Deze reportage is mede mogelijk gemaakt door Amref Flying Doctors.

■ Lees een uitgebreid interview met Nice Nailantei op Opzij.nl/nice

Fotograaf Anja Ligtenberg bracht een fotoboek uit over het alternatieve ritueel. Een gesigneerd exemplaar is voor € 28,50 (excl. verzendkosten) te bestellen via anja@anjaligtenberg.com. De winst komt ten goede aan de Maasai-meisjes via de stichting Maji Maendeleo Afrika en Amref Flying Doctors.